УДК 519.86

Великоіваненко Г. І.,
кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри економіко-математичного моделювання, ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана",
Лук'янова К. Ю.,
аспірантка кафедри економіко-математичного моделювання, ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано особливості управління активами комерційного банку та розглянуто вплив ключових чинників на якість їх структури. Обґрунтовано необхідність застосування економіко-математичних моделей та інформаційних технологій для підвищення якості керування активами українських банківських установ. Наголошено на проблемах в управлінні активами та необхідності кардинальної зміни поточної моделі управління активними операціями комерційного банку.
Ключові слова: *портфельна теорія, ринковий портфель, активні операції, ліквідність, портфельний ризик.*

В статье проанализированы особенности управления активами коммерческого банка и рассмотрено влияние ключевых факторов на качество их структуры. Обоснована необходимость применения экономико-математических моделей и информационных технологий для повышения качества управления активами украинских банковских учреждений. Авторы акцентируют внимание на проблемах в управлении активами и необходимости кардинального изменения текущей модели управления активными операциями коммерческого банка.
Ключевые слова: *портфельная теория, рыночный портфель, активные операции, ликвидность, портфельный риск.*

Main features of the asset management of commercial bank and the influence of key factors on the quality of their structure are analyzed in the article. The necessity of applying information technology to improve asset management in Ukrainian banking institutions is proved. The authors emphasize the problems in asset management and the need to change the current active operation management model of a commercial bank radically.
Keywords: *Portfolio theory, market portfolio, active operations, liquidity, portfolio risk.*

Постановка проблеми. Забезпечення стабільного і сталого функціонування банку у довгостроковій перспективі є неможливим без створення ефективної системи банківського менеджменту, невід'ємною складовою якого є управління активами. Конфлікт між ліквідністю і прибутковістю банку є центральною проблемою, яку він вирішує при розміщенні коштів. З одного боку, він відчуває тиск власників акцій, зацікавлених у більш високих доходах, які можуть бути отримані за рахунок кредитування позичальників. Але з іншого боку, керівництво банку добре уявляє, що такі дії знижують ліквідність банку. Збалансованість показників прибутковості, ризику та ліквідності в управлінні активами є головним завданням ефективного менеджменту банку. Проблему успішного управління активами комерційного банку можливо вирішити тільки за допомогою впровадження комплексу заходів, спрямованих на удосконалення поточної структури активів, що ґрунтуються на використанні сучасного математичного інструментарію та новітніх комп'ютерних технологій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багатоаспектні проблеми управління активами комерційного банку досліджувались як у зарубіжній, так і вітчизняній літературі. Теоретичні, методологічні й методичні аспекти відображені в роботах провідних вітчизняних вчених у галузі банківської справи, теорії кредиту, банківського менеджменту, аналізу кредитного ризику та кредитного портфеля, теорії економічного ризику: І. А. Бланка, В. В. Вітлінського, Г. І. Великоіваненко, А. М. Герасимовича, В. М. Голуба, О. В. Дзюблюка, Г. Т. Карчевої, І. М. Лазепка, О. М. Левченко, А. М. Мороза, С. В. Мочерного, І. М. Парасій-Вергуленко, А. А. Пересади, О. В. Пернарівського, Л. О. Примостки, М. І. Савлука, В. М. Суторміної тощо. Серед відомих західних авторів, які займалися проблемами сучасної портфельної теорії, банківського менеджменту, економетрії необхідно відзначити Л. Гітмана, Б. Едварда, Г. Марковіца, Дж. Маршалла, П. Роуза, Дж. Сінкі, Ф. Фабоцці, У. Шарпа та багато інших. Однак їхні теоретичні досягнення і прикладні розробки, хоч і достатньо докладно розкривають проблематику управління активами комерційного банку, але є потреба у подальшому розвитку як теоретичних засад, так і вдосконаленні математичного інструментарію та застосуванні сучасних технологій, що значно полегшить вирішення цього завдання.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є теоретичне узагальнення наявних підходів до управління активами комерційних банків в Україні. Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких наукових завдань, як аналіз сучасного стану та обґрунтування необхідності застосування нових підходів до управління активами комерційних банків в Україні, що ґрунтуються на використанні методології та сучасного інструментарію економіко-математичного моделювання та інформаційних технологій.

© Великоіваненко Г. І., Лук`янова К. Ю., 2012

Виклад основного матеріалу. Сучасні концепції управління активами у національній та зарубіжній практиці і теорії мають свої особливості. Зарубіжні теорії та інструментарій управління портфелем активів комерційних банків формувалися десятиліття і напрацьовано величезний досвід у цій сфері фінансових відносин комерційного банку та його позичальників. Українські комерційні банки в цей час напрацьовують власний досвід управління прибутковістю і ризиком при здійсненні кредитно-позичкових операцій.

Для з'ясування характерних особливостей портфельної концепції необхідно розглянути зміст поняття "портфель банківських активів", основні підходи до управління ним.

Головними цілями кредитної організації при управлінні активами є, по-перше, отримання прибутку від активних операцій, по-друге, підтримка надійної та безпечної діяльності банку. Тому портфель банківських активів є поняттям комплексним і включає в себе декілька портфелів: кредитний, інвестиційний, торговельний, грошових резервів, які, своєю чергою, складаються з різних позик, цінних паперів, інших інвестицій банку. У результаті, управління портфелем банківських активів здійснюється як на рівні банку в цілому, так і на рівні окремих портфелів.

Портфель банківських активів є структурованою сукупністю неоднорідних за своєю сутністю активів. На відміну від портфеля цінних паперів, портфель банківських активів об'єднує абсолютно різні за своїми характеристиками (ризик, прибутковість, ліквідність) елементи [1].

Започаткуванням сучасної портфельної теорії стало опублікування статті Г. Марковіца "Вибір портфеля" у 1952 р. [2]. Автор вперше сформулював принципи усвідомленого формування портфеля цінних паперів і методи його регулювання (оптимізації) на основі співвідношення критеріїв ризику і прибутковості. Наступний етап у портфельній теорії пов'язаний з моделлю оцінки капітальних активів, або CAPM (Capital Asset Price Model). У роботах Д. Лінтнера, Я.Моссіна на цьому етапі введено поняття ринкового портфеля цінних паперів, який являє собою своєрідну зменшену копію всього ринку [3; 4]. Разом з тим портфель банківських активів являє собою ринкову категорію. Напередодні вручення Нобелівської премії у своїй лекції "Принципи портфельної теорії" Г. Марковіц зазначив, що однією з фундаментальних відмінностей портфельної теорії від теорії фірми і теорії споживача є невизначеність, в умовах якої доводиться діяти інвесторам [5]. Як ринкова категорія, портфель є відображенням ринкового середовища, а саме – потреб клієнтів у відповідних інструментах, рівня конкуренції, ринкових цін, ступеня ризику, якому піддаються учасники ринку [6]. Ця характеристика портфеля банківських активів зумовлює визначення меж та специфіки управління ним.

Основні недоліки у сучасній системі управління активами українських комерційних банків полягають у формальному використанні портфельного підходу при управлінні окремими групами активів банку (позиками, цінними паперами). Цілісна система портфельного управління всіма активами в банках ще не склалася. Її формування та реалізація на практиці – це один з напрямів інноваційного розвитку банківського менеджменту в нашій країні.

За минуле десятиліття високі темпи зростання активів українських комерційних банків, інтернаціоналізація фінансових потоків, поява нових банківських продуктів внесли суттєві корективи до особливостей управління комерційними банками в Україні. Одночасно ці процеси зумовили розширення і поглиблення ризиків банківської діяльності. Глобалізація економічних відносин посилила взаємозалежність внутрішніх і зовнішніх банківських ризиків. Безумовно, такі проблеми, як обмеження доступу до зовнішніх позикових ресурсів, відтік капіталу, зростання темпів інфляції, стали наслідком нестабільності на фінансових ринках інших країн, тобто мали зовнішні причини. Однак не можна скидати з рахунків внутрішні проблеми, властиві українській економіці та банківському сектору.

Як показує практика, що склалася в Україні, система управління банківською діяльністю не володіє науковою базою, стратегічними підходами, корпоративною відповідальністю, ринковою культурою, орієнтацією на розвиток кадрового потенціалу. Розглянемо зазначені проблеми та основні напрями їх вирішення стосовно системи управління активами.

Більшість українських банків дотримуються традиційного підходу в управлінні своїми активами: основну увагу концентрують на одиничних активах і окремих групах активів (в основному кредитному портфелі та портфелі цінних паперів), що відповідає сучасному рівню розвитку вітчизняної банківської системи. Активи не розглядаються як єдиний об'єкт управління і формуються найчастіше випадковим чином. Небагато кредитних організацій спрямовані на усвідомлене формування структури кількісних і якісних характеристик своїх активів, особливо в тісному зв'язку з посиленням ринкової позиції банку. В українських комерційних банках відсутні чітко сформульовані принципи управління активами. В результаті структура активів стає нестійкою, погано пристосованою до зовнішніх шоків. Черговий такий шок виявив помилки вітчизняних банків в управлінні портфелем активів: недостатню диверсифікацію, безсистемний маркетинг, невідповідність відсоткових ставок рівням ризику. Ці помилки призводять до виникнення збитків, зростання втрачених можливостей, втрати позицій на цільових ринках – іншими словами, до зниження рівня конкурентоспроможності.

Для системи управління активами в українських банках є характерним високий рівень централізації процесу управління активами. Більшість рішень щодо зміни складу та структури активів приймаються першою особою або членами правління колегіально, система делегування повноважень розвинена слабо. Все це, безумовно, вносить порядок у процес управління групами банківських активів, знижує рівень операційного ризику в умовах нестачі кваліфікованих кадрів, підвищує ступінь керованості портфелем активів. Однак подальше використання такого підходу призведе до помітного зниження ефективності управління активами та оперативності обслуговування клієнтів, до зменшення потенціалу для подальшого розвитку.

Внутрішньобанківські положення, регламенти та інструкції стосуються окремих груп активів, але не портфеля в цілому. Співробітники українських кредитних організацій концентрують увагу на управлінні окремими активами, не розуміючи, як новий виданий кредит або придбаний пакет цінних паперів позначиться на характеристиках всього портфеля. Ще однією особливістю системи управління банківськими активами в Україні є слабкий розвиток (а в більшості банків просто відсутність) ефективних способів комунікації між вищим керівництвом і рядовими співробітниками. У співробітників зацікавлених підрозділів і керівників середньої ланки відсутня інформація про комплексну стратегію банку в галузі управління активами (навіть якщо така існує). Відсутність орієнтирів породжує неоднозначність і підвищує ймовірність помилки.

Визначимо найважливіші принципи управління активами:

– управління активами має ґрунтуватись на державному підході у процесах оцінювання економічних процесів, явищ, результатів діяльності;

– управління має носити науковий характер;

– управління має бути комплексним;

– управління має ґрунтуватися на системному підході, при якому кожний досліджуваний об'єкт розглядається як складна динамічна система;

– управління покликане бути дієвим, активно впливати на процес діяльності банку і його результати, своєчасно виявляючи недоліки, прорахунки, упущення в роботі;

– управління активами має проводитися за планом, систематично;

– управління має забезпечити єдність стратегічного і тактичного планування, відповідність тактичних планів стратегічним цілям з метою забезпечення неперервності відповідного процесу;

– управління має бути оперативним;

– управління активами має бути об'єктивним і точним;

– управління має здійснюватися на засадах демократизму, передбачає участь у процесі управління широкого кола співробітників банку;

– управління має бути ефективним [7].

Розвиток фінансово-кредитної системи в умовах ринкових відносин вимагає від банків підвищення ефективності діяльності, конкурентоспроможності банківських інструментів і послуг на основі впровадження нових досягнень та досвіду іноземних банків в управлінні банківською діяльністю, в тому числі управлінні банківськими активами. У період нестійкої фінансової ситуації в країні, необхідною умовою досягнення і підтримання стабільного функціонування й розвитку комерційних банків є дотримання принципів управління активними операціями комерційного банку, їх збалансоване зростання і поліпшення якості.

Проаналізувавши наявні моделі управління активами комерційного банку, можна дійти таких висновків:

– для ефективного управління фінансовими потоками комерційного банку (підвищення ліквідності і збільшення прибутку) необхідно розробити комплекс економіко-математичних моделей, спрямованих на підвищення якості управління активами комерційного банку, які базувалися б на проведенні комплексного аналізу їхнього стану;

– важливою особливістю управління банківськими ресурсами є наявність факторів невизначеності. Причинами невизначеності є неповнота (недостатність, неадекватність), недостовірність інформації; нечіткість процесів прийняття рішень, що притаманна суб'єктам прийняття рішень (керівництва банку); неточність висновків та інтерпретації даних; складність проведеного аналізу тощо. Для подолання невизначеності має сенс застосовувати не лише класичні методи кількісного аналізу, але й якісний аналіз, методи експертного оцінювання, методи теорій нечітких множин і нечіткої логіки, інструментарій нейронних мереж тощо;

– наявні розробки в цій сфері далеко не завжди можуть бути застосовані до управління активами в українських комерційних банках, тому що економіка України має свою специфіку (високий рівень інфляції, політична й економічна нестабільність), тому виникає величезна потреба у створенні власних програмних продуктів, які б допомогли у вирішенні проблеми аналізу та управління активами комерційного банку.

Висновки. Вирішення поточних проблем, які стоять перед українським банківським сектором, є неможливим без удосконалення банківського менеджменту, зокрема, системи управління активами на підґрунті застосування портфельної концепції. Окрім цього, є необхідною реалізація системи таких заходів, спрямованих на зміцнення банківської системи країни:

1) подальший розвиток банківського нагляду на базі більш широкого використання превентивних заходів, спрямованих на своєчасне виявлення і запобігання банківських ризиків, оскільки в цей час нагляд спрямований переважно на контроль за дотриманням формальних нормативів, правил здійснення банківських операцій;

2) поліпшення банківської інституційної інфраструктури (рейтингові агентства, кредитні бюро, аудиторські компанії тощо);

3) створення ефективного і прозорого механізму довгострокового рефінансування банків з боку НБУ. Це забезпечило б приплив грошових коштів у реальний сектор економіки на суто ринкових засадах, а також дозволило б банкам зберегти стабільність структури своїх портфелів;

4) підвищення рівня корпоративної відповідальності українських кредитних організацій.

Розробка і реалізація вітчизняними банками цілісної концепції портфельного управління активами поряд з іншими заходами дозволить їм не тільки підвищити рівень власної конкурентоспроможності, а й створить умови для сталого та стабільного розвитку банківської системи та економіки країни у довгостроковій перспективі.

Література:

1. Герасимова Е. Б. Банковские операции / Е. Б. Герасимова, И. Р. Унанян. – М. : ФОРУМ, 2009.– 272 с.

2. Бланк И. А. Основы инвестиционного менеджмента / И. А. Бланк. – 2-е изд., перераб. и доп. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 672 с.

3. Sharpe W. Portfolio Theory and Capital Markets. Fifth edition. – New York John Wiley &. Sons, 2008. – P. 340.

4. Mossin Jan. The Economic Efficiency of Financial Markets. – Lexington Books, 1977. – P. 423.

5. Лауреаты Нобелевской премии по экономике: автобиографии, лекции, комментарии. – Т. 2. 1983-1996. – СПб. : Наука, 2009. – С. 156-168.

6. Масленченков Ю. С. Экономика банка. Разработка по управлению деятельностью банка / Ю. С. Масленченков, А. П. Дубанков. – 2-е изд. – М. : Издательская группа "БДЦ – пресс", 2009. – 168 с.

7. Таран Т. А. Використання ринкових методів оцінки в управлінні комерційним банком / Т. А. Таран // Фінанси України. – 2009. – № 12. – С. 32-39.